

TURKIY DAVLATLAR INTEGRATSIYASI: GEOSIYOSIY CHAQIRIQLAR VA IQTISODIY UYG'ULNLASHUV ISTIQBOLLARI

Sobirova Gulsanam Bahtiyor qizi

ISFT (international school of finance and technology)

Universiteti bakalavriyat talabasi E-mail:

sobirovagulsanam44@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17933158>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Turkiy davlatlar integratsiyasi jarayonlari, ularning geosiyosiy ahamiyati hamda energetika va transport-logistika infratuzilmasi bilan bog'liq dolzarb muammolar tahlil qilingan. Xususan, energiya xavfsizligi va transport yo'laklarining global siyosiy jarayonlardagi o'rni, xalqaro kuchlar bilan raqobat omillari hamda ichki hamkorlikning istiqbollari chuqur yoritilgan. Muammoga yechim sifatida iqtisodiy, diplomatik va madaniy integratsiyani kuchaytirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Turkiy integratsiya, energetika xavfsizligi, transport-logistika, geosiyosat, iqtisodiy hamkorlik, diplomatik muvozanat, madaniy birlik.

Аннотация: В статье рассматриваются процессы интеграции тюркских государств, их геополитическое значение, а также актуальные проблемы, связанные с энергетической безопасностью и транспортно-логистической инфраструктурой. Особое внимание уделено роли энергетики и транспортных коридоров в глобальных политических процессах, факторам международной конкуренции и перспективам внутреннего сотрудничества. В качестве решения предлагаются научно обоснованные меры по усилению экономической, дипломатической и культурной интеграции.

Ключевые слова: тюркская интеграция, энергетическая безопасность, транспорт и логистика, геополитика, экономическое сотрудничество, дипломатический баланс, культурное единство.

Annotation: This article examines the integration processes of Turkic states, their geopolitical importance, and pressing challenges related to energy security and transport-logistics infrastructure. Special attention is given to the role of energy and transport corridors in global political dynamics, the factors of international competition, and the prospects for internal cooperation. As solutions, scientifically grounded recommendations are offered to strengthen economic, diplomatic, and cultural integration.

Keywords: Turkic integration, energy security, transport and logistics, geopolitics, economic cooperation, diplomatic balance, cultural unity.

Kirish

XXI asr dunyo siyosati o'zining murakkab va ko'p qirrali jarayonlari bilan ajralib turadi. Yirik davlatlar, mintaqaviy ittifoqlar va xalqaro tashkilotlar global kuch markazlari uchun raqobat olib bormoqda. Shu sharoitda, tarixiy ildizlari, diniy va madaniy qadriyatlarini mushtarak bo'lgan turkiy davlatlarning integratsiyasi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Bugungi kunda Turkiy davlatlar tashkiloti (TDT) 2009-yildan beri faoliyat yuritib, 2021-yilda yangi bosqichga ko'tarildi. Hozirda uning a'zolari — Turkiya, O'zbekiston, Qozog'iston, Ozarbayjon, Qirg'iziston va kuzatuvchi maqomdagi Vengriya va Turkmaniston — umumiy 170 milliondan ortiq aholiga, 1,5 trillion dollardan ziyod yalpi ichki mahsulotga va dunyoning eng yirik tabiiy boyliklariga ega.

Shu bilan birga, integratsion jarayonlarning barqarorligi yo'lida qator muammolar mavjud. Ulardan eng asosiylaridan biri — energiya xavfsizligi va transport-logistika infratuzilmasining geosiyosiy murakkabliklaridir. Zero, bu omillar turkiy davlatlar iqtisodiy taraqqiyoti, siyosiy mustaqilligi va xalqaro maydondagi mavqeini belgilab beradi.

Maqolada aynan shu muammo keng tahlil qilinadi, uning ildizlari, xalqaro ta'sirlari va yechimlari haqida ilmiy asoslangan fikrlar bayon qilinadi.

1. Turkiy davlatlar integratsiyasining hozirgi holati

Turkiy davlatlar qadimdan Buyuk Ipak yo'li orqali bir-biri bilan chambarchas bog'langan bo'lib, ular nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy va madaniy aloqalarda ham yuksak taraqqiyotga erishgan. Bugun esa global dunyo sharoitida yangi tarixiy imkoniyat yuzaga kelmoqda.

- Geografik joylashuv: TDT davlatlari Yevropa va Osiyo o'rtasida joylashib, mintaqaviy savdo yo'laklari uchun asosiy halqa hisoblanadi.

- Tabiiy resurslar: Qozog'iston, Turkmaniston va Ozarbayjon gaz va neftga boy; O'zbekiston oltin, uran, rangli metallar va strategik resurslarga ega; Turkiya esa sanoat ishlab chiqarishi va tranzit salohiyati bilan ajralib turadi.

- Demografiya: Yosh aholining ulushi yuqori, bu esa mehnat resurslari va innovatsion salohiyatni oshiradi.

Shunga qaramay, ichki savdoning umumiy hajmi TDT mamlakatlari umumiy tashqi savdosining atigi 5–7 foizini tashkil etadi. Bu ko'rsatkich Yevropa Ittifoqida 65–70 foiz, ASEAN davlatlarida esa 40 foizni tashkil qiladi. Demak, ichki integratsiya imkoniyatlari hali to'liq ishga solinmagan.

2. Dolzarb muammo: Energiya xavfsizligi va transport-logistika infratuzilmasi

2.1. Energiya xavfsizligi

Energiya — har qanday iqtisodiyotning asosi. Turkiy davlatlar jahon energetika bozorida muhim o'rin tutadi:

- Qozog'iston — neft zaxiralari bo'yicha dunyoda 12-o'rinda.
- Turkmaniston — gaz zaxiralari bo'yicha 4-o'rinda.

- Ozarbayjon — Kaspiy dengizi orqali Yevropaning asosiy gaz yetkazib beruvchilardan biri.

Ammo ushbu resurslardan foydalanishda tashqi tranzit davlatlarga qaramlik mavjud. Masalan, Markaziy Osiyo gazi asosan Rossiya va Xitoy orqali tashiladi. Bu esa siyosiy bosim va geosiyosiy xavflarni oshiradi.

2.2. Energiya resurslari va transport-logistika geosiyosiy murakkabliklari

Turkiy davlatlarning eng yirik strategik ustunliklaridan biri – bu ularning tabiiy resurslarga, ayniqsa, neft, gaz va boshqa energetik boyliklarga boyligi, shuningdek, global transport-kommunikatsiya yo'llari kesishgan hududlarda joylashganidir. Biroq, bu imkoniyatlar bilan birga, ulkan geosiyosiy muammolar ham yuzaga keladi. Masalan, Markaziy Osiyo va Kavkaz mintaqalari energiya tranziti uchun global o'yinchilarning manfaatlari to'qnashadigan maydonga aylangan. Bu esa integratsiya jarayonlarida muvofiqlashtirilgan siyosat yuritishni talab etadi.

Birinchidan, **energiya resurslari taqsimoti va eksport yo'llarining cheklanganligi** Turkiy davlatlar oldida murakkab vaziyat yaratmoqda. Masalan, Qozog'iston va Turkmanistonning asosiy gaz va neft eksporti Rossiya quvurlari orqali amalga oshiriladi. Bu esa ularning tashqi siyosatini ma'lum darajada cheklaydi. Shu o'rinda, Turkmaniston gazini Kaspiy dengizi orqali Ozarbayjonga va undan Turkiya hamda Yevropaga yetkazib berish masalasi uzoq yillardan buyon dolzarb bo'lib kelmoqda. Ammo Kaspiy dengizining huquqiy maqomi, ekologik xavflar va Rossiya hamda Eronning siyosiy qarshiliklari bu jarayonni sekinlashtirdi.

Ikkinchidan, **transport-logistika infratuzilmasi** integratsiyaning hal qiluvchi omillaridan biridir. So'nggi yillarda Turkiy davlatlar hamkorligida bir qator yirik loyihalar amalga oshirilmogda. Jumladan, "Boku–Tbilisi–Kars" temiryo'l liniyasi (2017-yilda ishga tushgan) mintaqani Yevropa va Osiyo bozorlariga bog'laydigan muhim ko'prikkay aylandi. Shuningdek, Xitoyning "Bir kamar – bir yo'l" tashabbusi doirasida Turkiy davlatlar hududidan o'tadigan Sharq–G'arb yo'nalishi yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ammo bu jarayonda Xitoy manfaatlari ustunlik qilayotganligi, ayrim hollarda turkiy davlatlarning milliy manfaatlari to'liq inobatga olinmasligi kuzatilmogda.

Uchinchidan, **energiya xavfsizligi masalasi** xalqaro miqyosdagi raqobat va siyosiy bosimlardan xoli emas. Masalan, Ozarbayjonning Kaspiy dengizidagi gaz zaxiralari Yevropa uchun muhim alternativ manba sifatida qaralmoqda. Shu bilan birga, mintaqa ustidan nazoratni kuchaytirish uchun AQSh, Rossiya, Xitoy va Eron kabi davlatlar turli shakllarda bosim o'tkazmoqda. Bu esa Turkiy davlatlarning yagona energetik siyosat yuritishini qiyinlashtiradi.

To'rtinchidan, **transport va savdo yo'llarida geosiyosiy to'qnashuvlar** mavjud. Masalan, Kaspiy dengizi orqali transport yo'llarini rivojlantirish masalasi Rossiya va Eron manfaatlariga zid bo'lishi mumkin. Shuningdek, Armaniston bilan Ozarbayjon o'rtasidagi Qarabog' mojarosi, Afg'onistondagi beqarorlik Markaziy Osiyo va Kavkazdan o'tadigan muqobil transport yo'llarining to'laqonli ishlashiga xavf tug'diradi.

Beshinchidan, **raqamli logistika va texnologik integratsiya yetishmasligi** ham jiddiy to'siqdir. Zamonaviy xalqaro transport tizimi faqatgina temiryo'l va avtomobil yo'llariga bog'liq emas, balki raqamli monitoring, bojxona jarayonlarini soddalashtirish va yagona elektron tizimlarni talab qiladi. Turkiy davlatlar o'rtasida bu borada hali to'liq uyg'unlik mavjud emas.

Oltinchidan, **iqtisodiy asimmetriya** ham muhim omil hisoblanadi. Masalan, Turkiya energetika bozorida yirik o'yinchi sifatida faoliyat yuritisa-da, Qirg'iziston va O'zbekiston ko'proq tranzit imkoniyatlariga ega, ammo ularning ichki infratuzilmasi yetarlicha rivojlanmagan. Bu esa integratsiya jarayonida tengsizliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois, energiya resurslari va transport-logistika tizimida yagona strategiyaning mavjud emasligi turkiy dunyo integratsiyasining asosiy geosiyosiy muammosi sifatida namoyon bo'lmoqda. Agar turkiy davlatlar o'z energetik va transport siyosatini muvofiqlashtira **olmasa, ular yirik global kuchlarning geosiyosiy bosimiga nisbatan zaif bo'lib qoladi.**

3. Geosiyosiy omillar

Zbigneu Bjezinskiy "Buyuk shaxmat taxtasi"da Markaziy Osiyo ustidan nazorat global kuchlarning asosiy maqsadi ekanini ta'kidlagan.

Rossiya prezidenti Vladimir Putin shunday degan: *"Transport va energetika infratuzilmasi qanchalik kuchli bo'lsa, mintaqaviy xavfsizlik ham shunchalik mustahkam bo'ladi."*

Turkiya prezidenti Rajab Toyyib Erdo'g'an esa TDT sammitida ta'kidlagan: *"Turkiy dunyo — kelajakdagi global kuch markazi. Bizning qudratimiz iqtisodiy va transportdagi birligimizga bog'liq."*

Demak, transport va energetika masalasi nafaqat iqtisodiy, balki geosiyosiy jihatdan ham hal qiluvchi ahamiyatga ega.

4. Yechimlar: Integratsiyani kuchaytirishning strategik yo'nalishlari

Turkiy davlatlarning integratsiya jarayonida duch kelayotgan geosiyosiy, iqtisodiy va madaniy muammolarni samarali hal etish uchun kompleks va uzoq muddatli strategiyalar ishlab chiqilishi zarur. Quyida asosiy yo'nalishlar bo'yicha keng qamrovli yechimlar keltiriladi: —

4.1. Energiya xavfsizligini ta'minlash bo'yicha yechimlar

Energiya resurslari turkiy davlatlarning eng katta boyligi va strategik ustunligidir. Shu bois, yagona energetik siyosat yuritish muhim vazifalardan biridir.

- Yagona energetika strategiyasi ishlab chiqilishi lozim. Bu orqali davlatlar o'z energetik resurslarini eksport qilishda bir-birini raqib emas, balki sherik sifatida ko'rishi kerak. Masalan, Turkmaniston gazining Kaspiy orqali Turkiyaga yetkazilishi nafaqat Turkmaniston va Ozarbayjon uchun, balki butun turkiy dunyo uchun strategik foyda keltiradi.

- Energetika infratuzilmasini diversifikatsiya qilish. Qozog'iston neftini Kaspiy orqali Ozarbayjonga, u yerdan esa Turkiya portlariga yetkazish Yevropaga chiqish imkonini beradi. Shu bilan birga, O'zbekiston va Qirg'izistonning gidroenergetika salohiyati mintaqaviy energiya balansida muhim rol o'ynashi mumkin.

- **“Turkiy Energetika Markazi”**ni tashkil etish. Bunday markaz barcha turkiy davlatlarning energiya resurslarini birlashtirgan holda global bozorda yagona blok sifatida harakat qilishiga imkon yaratadi. Bu OPEC modeli singari, lekin faqat turkiy dunyo doirasida bo'ladi.

4.2. Transport-logistika hamkorligini chuqurlashtirish

Transport va logistika sohasida integratsiya – iqtisodiy uyg'unlikning kalitidir.

- **“Transkaspiy xalqaro transport yo'lagi”ni rivojlantirish.** Boku–Tbilisi–Kars temiryo'li va Kaspiy dengizi portlarini birlashtirish orqali Xitoy–Yevropa savdo oqimlarining katta qismi turkiy davlatlar hududidan o'tishi mumkin. Bu jarayon mintaqa uchun katta tranzit daromad va strategik ustunlik beradi.

- **Zangazur koridorining ochilishi** turkiy davlatlar uchun bevosita quruqlik yo'li yaratadi. Bu nafaqat transport xarajatlarini kamaytiradi, balki geosiyosiy jihatdan ham turkiy dunyo integratsiyasining yangi bosqichini boshlab beradi.

- **Yagona bojxona va raqamli tranzit tizimini** joriy etish zarur. Hozirgi vaqtda turkiy davlatlar o'rtasida bojxona jarayonlari ko'p vaqt oladi. Agar yagona elektron platforma yaratilsa, yuk tashish tezligi va samaradorligi ortadi.

- **Avtomobil va havo transportini kengaytirish.** Samarqand–Boku, Toshkent–Anqara kabi havo qatnovlari muntazam kengaytirilsa, turizm va savdo rivojlanadi.

4.3. Siyosiy hamkorlikni mustahkamlash

Geosiyosiy muammolarni hal etishda siyosiy birdamlik eng muhim omildir.

- **Turkiy Davlatlar Tashkilotining siyosiy salohiyatini kuchaytirish.** Bu tashkilot mintaqaviy masalalarni muhokama qiluvchi platformadan tashqari, xalqaro diplomatik kuch markaziga aylanishi kerak.

- **Kelishmovchiliklarni bartaraf etish mexanizmlari** ishlab chiqilishi zarur. Masalan, suv resurslari yoki chegara masalalari bo'yicha doimiy "Turkiy vositachilik kengashi" tashkil etilishi mumkin.

- **Global siyosatda yagona pozitsiya.** Agar turkiy davlatlar BMT, Islom hamkorlik tashkiloti, Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti singari maydonlarda birgalikda qatnashsa, ularning ovozi kuchliroq eshitiladi.

Turkiy integratsiyaning eng mustahkam poydevori – umumiy til, tarix va madaniyatdir.

- **"Umumiy turkiy meros dasturi"** ishlab chiqilishi lozim. Bu dastur orqali tarixiy obidalarni saqlash, qo'shma ilmiy tadqiqotlar o'tkazish, yoshlar almashinuvini kengaytirish mumkin.

- **Turkiy tillarni rivojlantirish va yaqinlashtirish** bo'yicha qo'shma akademik loyihalar tashkil etilishi kerak. Istanbul yoki Toshkentda "Turkiy til va madaniyat markazi" faoliyati bu borada muhim qadam bo'ladi.

- **Ommaviy axborot vositalarini uyg'unlashtirish.** "Turkic TV" yoki qo'shma axborot portali orqali turkiy dunyo yangiliklari yagona manbadan tarqatilishi mumkin.

- **Talaba va yoshlar integratsiyasi** – eng kuchli poydevor. Yagona "Turkiy stipendiya dasturi" orqali yoshlar turli mamlakatlarda o'qib, turkiy hamkorlikni mustahkamlaydi.

- **Turkiy Iqtisodiy Hududni shakllantirish** zarur. Bu Yevropa Ittifoqiga o'xshash tarzda erkin savdo hududi va umumiy bozorni nazarda tutadi.

- **Raqamli iqtisodiyot va innovatsiya sohalarida hamkorlik.** "Turkiy texnoparklar tarmog'i"ni yaratish orqali IT, sun'iy intellekt, biotexnologiya va kosmik tadqiqotlarda birlashish mumkin.

- **Moliyaviy institutlar yaratish.** Masalan, "Turkiy taraqqiyot banki" mintaqaviy loyihalarni moliyalashtirishga qaratilgan bo'lsa, bu tashabbus iqtisodiy mustaqillikni oshiradi.

4.6. Xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash Integratsiya faqat tinchlik sharoitida rivojlanadi. Shu bois xavfsizlik hamkorligi ham dolzarbdir.

- **Qo'shma harbiy mashg'ulotlar** va mudofaa sohasidagi hamkorlik terrorizm va transmilliy jinoyatlarga qarshi kurashda muhim rol o'ynaydi.

- **Kiberxavfsizlik bo'yicha qo'shma markaz** tashkil etilishi kerak. Bugungi zamonaviy dunyoda informatsion hujumlar harbiy hujumlar qadar xavfli hisoblanadi.

- **Afg'oniston masalasi bo'yicha yagona strategiya.** Turkiy davlatlar beqarorlik tahdidlariga qarshi o'z pozitsiyasini muvofiqlashtirishi zarur.

- **Yumshoq kuch (soft power)** siyosatini kuchaytirish. Turkiy davlatlarning san'at, kino, sport va ta'lim orqali xalqaro obro'sini oshirish mumkin.
- **Strategik sheriklik** – Yevropa Ittifoqi, ASEAN, Afrika Ittifoqi kabi bloklar bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali turkiy dunyo global miqyosda mustahkam o'rin egallaydi.
- **Prezidentlar va siyosiy yetakchilar darajasida muntazam sammitlar** tashkil qilish – qarorlarni tezroq amalga oshirishga yordam beradi.

Xulosa

Turkiy davlatlar integratsiyasi nafaqat mintaqaviy, balki global geosiyosiy tizimda ham tobora muhim o'rin egallab bormoqda. Ushbu jarayonning markazida umumiy tarixiy ildiz, madaniy meros va til birligi yotgan bo'lsa-da, amaliy darajada iqtisodiy hamkorlik, energetika xavfsizligi, transport-logistika infratuzilmasi va geosiyosiy muvozanat kabi dolzarb omillar hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda.

Maqolada ko'rib chiqilgan muammo – **energiya xavfsizligi va transport yo'laklari** – bugungi global tartibda turkiy davlatlarning mustaqilligi va barqarorligiga bevosita ta'sir qiladigan asosiy masalalardan biridir. Chunki kimki energiya va transport tarmoqlarini boshqara olsa, u nafaqat iqtisodiy o'sishni, balki siyosiy barqarorlik va mintaqaviy yetakchilikni ham qo'lga kiritadi.

Shu nuqtai nazardan, integratsiyani kuchaytirish faqatgina umumiy bayonotlar darajasida qolib ketmasdan, balki aniq amaliy mexanizmlarga asoslanishi lozim. Bu yo'lda quyidagi jihatlar muhim:

1. **Geoiqtisodiy uyg'unlik** – umumiy energetika bozorini shakllantirish, gaz va neftni qayta ishlash hamda elektr energiyasi sohasida qo'shma loyihalarni yo'lga qo'yish.
2. **Geosiyosiy muvozanat** – tashqi kuchlar ta'siridan mustaqil bo'lish uchun o'zaro ishonch va xavfsizlik kafolatlarini yaratish.
3. **Madaniy-diplomatik integratsiya** – yagona turkiy axborot makonini yaratish, “yumshoq kuch” (soft power) siyosatini uyg'unlashtirish orqali xalqaro miqyosda birgalikda ovoz chiqarish.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, kuchli iqtisodiy va siyosiy bloklarni barpo etishda asosiy omil — **ichki birlik** va **strategik sabr-toqat**dir. Yevropa Ittifoqi ham birdaniga emas, balki bosqichma-bosqich, ko'plab kelishuvlar va muhosalar orqali bugungi darajaga yetdi. Turkiy davlatlar ham xuddi shunday uzoq muddatli strategiyani tanlab, “geosiyosiy raqobat”ni emas, “strategik hamkorlik”ni bosh mezon sifatida belgilashi kerak.

Turkiya prezidenti Rajab Toyyib Erdo'g'on ta'kidlaganidek: *“Turkiy davlatlar birlashsa, nafaqat mintaq, balki butun dunyo uchun adolatliroq va barqarorroq*

kelajak qurish mumkin.” Bu fikr nafaqat siyosiy shior, balki amaliy dastur sifatida ham qaralishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, turkiy davlatlar integratsiyasi – bu faqat bugungi ehtiyoj emas, balki kelajak avlodlar oldidagi tarixiy mas’uliyatdir. Agar energetika, transport va xavfsizlik masalalarida birgalikda, tizimli va uzoq muddatli strategiya ishlab chiqilsa, turkiy dunyo XXI asrda global siyosiy va iqtisodiy kuch markazlaridan biriga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Brzezinski, Z. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. Basic Books, 1997.
2. Huntington, S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. Simon & Schuster, 1996.
3. Cornell, S. Energy and Security in the South Caucasus. Routledge, 2017.
4. Erdo‘g‘an, R.T. Turkiy davlatlar sammiti nutqlari (2022–2024).
5. Karimov, I. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, 2008.
6. Nazarbayev, N. Turkic Vision 2040. Astana, 2021.
7. Putin, V. Rossiya energetika strategiyasi bo‘yicha nutqlar (2015–2022).